

KULTŪRA

MENAS LITERATŪRA MOKSLAS

2009 VASARIO 21 d.

DRAUGO ŠEŠTADIENINIS PRIEDAS

Nr. 35 (8)

Pastabos pačiam sau

Kas svarbiau – pirkti ar skaityti

Vasario 12 – 15 d. Vilniuje, „Litexpo“ parodų ir konferencijų centre, vyko 10-toji Vilniaus knygų mugė – didžiausia knygų mugė Baltijos šalyse ir vienas pagrindinių Lietuvos kultūros įvykių. Šiais metais mugė skirta ypatingiems Lietuvai įvykiams – projektui „Vilnius – Europos kultūros sostinė 2009“ ir Lietuvos vardo tūkstantmečiui paminėti. Daugiau dėmesio skirta Lietuvos istorijai ir jos istorinėms kaimynėms – Baltarusijai, Lenkijai ir Ukrainai. Visos trys šalys mugėje turėjo standus ir pristatė savo šalių leidybą. Savo leidinių ekspoziciją parengė ir mugės svečias – Austrijos Linco miestas, kuris kartu su Lietuvos sostine šiais metais mini Europos kultūros sostinės metus.

Tiek oficialios informacijos. O juk įdomesnė, kaip žinome, neoficialioji – asmeninė. Paremta subjektyviais išpūdziais ir patirtimis. O jų veikiausiai bus visokių, nes skaitytojų (pirkėjų) minia – nepaprastai marga ir kontrastinga. Didžiuliai žmonių srautai, ypač šeštadienį, leido pamiršti ir kalbas apie krizę, o tuštėjantys knygų prekystaliai su užrašu „Išpardavimas“ – ir dejonės apie neskaitančius tautiečius. Veikiausiai teisūs yra prityrę leidėjai, sakantys, kad kiekvienoje tautoje yra maždaug toks pat procentas skaitančių žmonių – nei nuo tautos dydžio, nei nuo ekonominių sąlygų šis procentas nepriklauso.

Dar viena – mugėje nebuvo tokio ryškio literatūros žvaigždžių, kaip J. Irwingas pernai. Kai per dvi sales vingiavo autografų laukiančios skaitytojų barikados, užtvenkdamos visą kitą literatūrinį tekėjimą. Galbūt tai ir gerai. Kviestinės žvaigždės bene visada užtemdo vietines. Ir nieko čia nepadarysi – juk visi žino patarlę, kad savam krašte pranašu nebūsi. Antra vertus, žvelgdamas į puskilometrines eiles prie žvaigždės, nejučia pagalvoji, ar tie laukiantieji tikrai skaitys pasibaisėtino storio romaną, kurį godžiai kiša žvaigždei pasirašyti. Gal tiesiog pasidės į lentyną prie brangių niekučių ir išdidžiai rodys svečiams?.. Taigi ar eilėse grumdosi skaitytojai, ar – daiktų vergai?.. Ar knyga šiandien yra tik daiktas, ar kažkas daugiau?..

Leonardas Gutauskas, subtilus ir savitas rašytojas, poetas ir dailininkas, visai neseniai išleido naują romaną „Daiktai“ (ką tik apdovanotą garbinga Liudo Dovydeno literatūrine premija). Daiktas, kurį mes suvokiame kaip niekuo neypatingą materialų objektą, čia atsiskleidžia kaip jautrus žmogaus gyvenimo fiksuotojas ir tylus pasakotojas. L. Gutauskui priklausytų ir tyli abejonė: ar knygą galima suderinti su pirkimu ir pardavimu?.. Uždarą rašytojo darbą – su mugės blizgučiais?.. Su neretai pritemptais pristatymais, kai kiekviena leidykla giria savo prekę?..

Žinoma, rinkos ekonomika neklystų, teigdama, kad knyga – prekė, o rašytojas – prekės gamintojas. Bet ar prekybiniu galima vadinti kūrybinį procesą?.. Kas būtų buvę, jei visi didieji menininkai būtų galvoję apie prekinę savo kūrinių vertę ir jų funkcionavimą rinkoje?.. Dideliam, gaivališkam talentui tai niekada neturi būti svarbu. Nes jo darbus vertina ne tik rinka – vertina amžinybė. Bet galima suprasti, aišku, ir leidėjus, kurių tikslai šiek tiek žemiškesni. Jų norą parduoti tai, kas pačiam kūrėjui atrodo neparduodama.

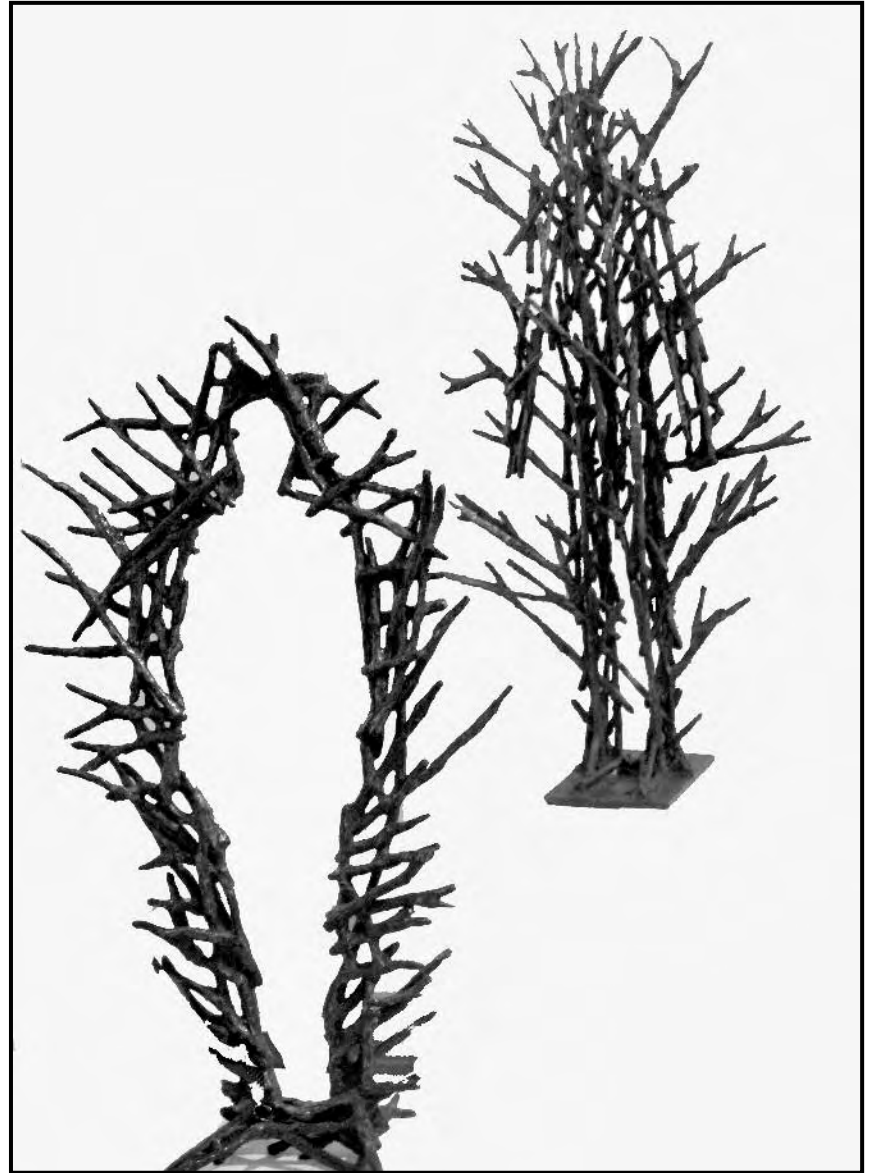
Tarp šių dalykų slypi labai trapi, subtili riba, kurios kartais ir peržengti nereikia – ji pati kai kada pasislenka artyn. Šiemetė mugė buvo gerokai kuklesnė už pernykštę ir nepasizymėjo grandioziniais autorių bei jų knygų pristatymais, užtat buvo daugiau sveiko racionalumo. O ką galėtų reikšti tai, kad daugiau dėmesio buvo skiriama ne užsienio žvaigždėms, o lietuvių autoriams ir lietuvių literatūrai?.. Galbūt – krizę (kai nėra pinigų žvaigždėms priskiesti), o galbūt – savotišką kultūrinį Lietuvos atsitiesimą ir savigarbos gimimą.

Renata Šerelytė

Kitame numeryje:

- Liudo Dovydeno premija – Leonardui Gutauskui.
- Laimos Vincės (Sruoginytės) knyga.
- Bruno Markaitis, S.J. Kūrybos ir kūrėjo ženklai.

Redaguoja Aldona Žemaitytė aldaze@gmail.com
Maketuoja Jonas Kuprys



Arvydas Ališanka. Lizdeika. 2008. Bronza. Lizdas. 2007. Bronza

Radvilų rūmuose, Vilniuje, iki balandžio 11 d. veikia Miko J. Šileikio ir Teofilio Petraičio premijų dailės konkurso paroda „Lietuvos tūkstantmetis“. Rengėjai mano, kad tai – pagal susitarimą su Čiurlonio galerija, Inc. – paskutinė paroda iš penkių konkursų ciklo, bet tikimės, kad šis kilnus senųjų išsivijusių dailininkų palikimo įkvėptas veiksmas įpareigos tą ciklą pratęsti. Konkursų tikslas – priminti kultūrinių tradicijų savitumą, skatinti jų interpretacijas, akcentuojant Lietuvos tūkstantmečio paminėjimą. Praėjusių metų pabaigoje Čiurlonio galerija surengė parodą „Lietuvos tūkstantmečio aidas išsivijoje“, o šiemet, vasario 13 d., Lietuvos dailės muziejus atidarė analogišką parodą „Lietuvos tūkstantmetis“. Tai didžiausia savo apimtimi konkursų ciklo paroda, nes joje dalyvauja 127 dailininkai, dešimtyje Radvilų rūmų salių rodydami apie 230 tapybos, grafikos, skulptūros kūrinių, sukurtų 2003–2009 metais. Dailininkai savo darbus į parodą suvežė ne tik iš didžiųjų Lietuvos miestų, bet ir iš Marijampolės, Alytaus ir dar mažesnių miestelių.

Kūrinių vertinimo komisija (pirmininkė dr. Nijolė Tumėnienė) skyrė tris Miko J. Šileikio premijas už tapybos ir skulptūros darbus ir tris Teofilio Petraičio premijas už akvareles ar grafikos kūrinius. Pirmąją M. J. Šileikio premiją laimėjo skulptorius Vaclovas Krutinis, antrąją – tapytojas Romualdas Kunca, trečiąją – skulptorius Arvydas Ališanka. Pirmoji T. Petraičio premija paskirta Saulei Kisauskienei už moliotipijas, antroji Eglei Vertelkaitei už ofortus, trečioji Juozapui A. Gelgudai už akvareles.

Apie parodą ir laureatus plačiau skaitykite kitame *Priedo* numeryje.

Šio šeštadienio Kultūros turinys

- 1-as psl. Renata Šerelytė. Kas svarbiau – pirkti ar skaityti.
- 2-as psl. Viktorija Daujotytė. Su Kaziu Bradūnu atsisveikinant. Gintaras Grušas. Kazio Bradūno laimė.
- 3-as psl. Marcelijus Martinaitis. Kazio Bradūno eilėraščiai mus girdi. Kazys Bradūnas. Eilėraščiai.
- 4-as psl. Silvija Vėlavičienė. Atmintys: susitikimai su Kaziu Bradūnu.
- 5-as psl. Jūratė Katinaitytė. Edmundas Seilius: svarbiausia – žinoti, ko nori.
- 6-as psl. Stasys Goštautas. Literatūrinis „Draugo“ palikimas.
- 7-as psl. Gintautas Česnys. Kudirkos ir Basanavičiaus gyvenimo ir veiklos paralelės (2).
- 8-as psl. Daiva Litvinskaitė. Upton Sinclair romano „The Jungle“ vertimai.

Su Kaziu Bradūnu atsisveikinant

VIKTORIJA DAUJOTYTĖ

Šventų Jonų Bažnyčia, į kurią šeštadienio rytą atsisveikinti su Kaziu Bradūnu ėjo ir ėjo žmonės, buvo ir ta šventovė, į kurią, Vilnių atgavus, rinkdavosi studentai, labiausiai ateitininkai ir „Šatrijos“ bendrijos nariai. Gražiai lietuviškai giedojo. Tarp jų buvo ir Kazys Bradūnas, Bronius Krivickas, Mamertas Indriliūnas, Vytautas Mačernis bei kiti žemininkų kartos kūrėjai, mąstytojai, rašto žmonės, kurių laukė sudėtingi ir sunkūs likimai. Vilnius jų brendimo ir kartos solidarumo istorijoje suvaidino svarbų vaidmenį.

Kazys Bradūnas buvo žemininkų, to ypatingo literatūrinio sąjūdžio, subrendusio ir išsisknijusio jau išėivijoje, centras, organizuojanti, telkianti jėga. Antologija „Žemė“ (1951) ir septynerius metus ėję „Literatūros lankai“ (1952 – 1959) mūsų literatūros istorijoje yra savitas reiškinys, sutelkęs dar jaunų išėivijos kūrėjų pastangas prasmės ieškojimui, ryšių su Vakarų kultūra stiprinimui.

Žemininkas, žemdirbys patirtimi ir pasaulėjauta, kūrėjas, anksti pajutęs poezijos pašaukimą: maža, pilka pirmoji knyga, gražiai pavadinta „Vilniaus varpai“, išleista rūsčiais karo metais, 1943-aisiais. Antrasis rinkinys po metų – „Pėdos armuose“. Lyg iš karto apsibrėžta poetinė programa: aukštasis Lietuvos lygmuo – su Vilniū, su jo varpais, su šventumo jautimu; prie Vilniaus temos „Pokalbiuose su karalium“ (1973) jungsis kunigaikštis Gediminas, Donelaitis, Čiurlionis. Ir antroji kryptis – žemdirbiškoji Lietuvos kiltis, žemė, arimai. Poetas, dar girdėjęs savo genties balsą. Rato prasmė – Vilniuje prasidėjo sąmoningas lite-

ratūrinis Kazio Bradūno gyvenimas, Vilniuje jis ir užsibaigė.

1944 m. pasitraukęs iš Lietuvos, Kazys Bradūnas kartu su žmona Kazimiera grįžo į Vilnių, kai tik įmanoma buvo tai padaryti, nuo 1995-ųjų gyveno Didžiojoje gatvėje, matydami Šv. Kazimiero bažnyčios bokštus ir girdėdami Vilniaus varpų gaudesį. Jau Lietuvoje parašytos paskutinės poezijos knygos, simboliškai skambančiais pavadinimais: „Duona ir druska“, „Apie žemę ir dangų“. Tapo Nacionalinės kultūros ir meno premijos laureatu.

Iš viso Kazio Bradūno išleista per dvidešimties poezijos knygų, taip pat ir dvitomė lyrikos su- telktinė. Poezija įvairi, daugiabalsė, apimanti sonetines formas, baladines intonacijas, tautosakines ir mitines dimensijas, lyrinį monologą ir pokalbį. Per ilgą gyvenimą Kazys Bradūnas išsaugojo krikščioniškąją pasaulėžiūrą, neatskirdamas jos nuo ištikimybės lietuviškumui, savajai genčiai.

Išsaugojo ir ištikimybę savajai kartai, pasiryžusiai ieškoti naujo kūrybinio kelio: „mes vienas už kitą galvas guldėme“, – sakė viename pokalbyje. Ir Vytauto Mačernio, likusio aukštame tėviškės kape, neapleido, priėmė į savo antologijas, rūpinosi poezijos rinkinio leidimu. Vytauto Mačernio archyve išliko Kazio Bradūno laiškas, rašytas 1942 metų paskutinę rugpjūčio dieną iš gimtųjų Kiršų. Jis rodo, kaip ir kokiais rūpesčiais sunkiu karo, okupacijos laiku gyveno jauni žmonės, kaip siuntė vieni kitiems eilėraščius ir laukė jų įvertinimo. Pateikiama vasaros išpūdzių (darbymetė, avių dorojimas), kalbama apie savo ir bičiulių kūrybą, kurią skaitė abu su Kazyte, Kazimiera, viso gyvenimo ištikimąja. Žemininkų programos aki- vaizdybė: kartu, neatskiriama avizos ir poezija,

kas iš žemės ir kas iš kalbos, iš dvasios. Pagiriamas V. Mačernis: Vytauto „Šešėlis“ (geriau Vytauto „Portretas“) tikrai mačerniškas. Aš jį, kaip toki, vertinu. Paskaitai ir jauti, kad tai originalu, kitur niekur neskaityta, kažkaip nauja. Darosi žmogui smagu, gera ir nesinori ieškoti kokių nors formalinių kabliukų, kitų smulkmenų”.

Tegu Vytauto Mačernio „Šešėlis“, taip gražiai įvertintas anuo laiku, bus išgirstas ir atsisveikinant su Kaziu Bradūnu, poetu, lituanistu, kultūros žmogum. Prisiminimas ir priminimas, blyški gėlė, išlikusi tarp seniai vartytos knygos puslapių:

*Kai sėdžiu vienas vakarop ties ežeru,
Perdien suspėjęs ir pavargt, ir nusivilti,
Ir sau stebiu, kaip vėjas netoli mažom bangom
Skalauja gelsvą kranto smiltį,*

*Aš nieko nemąstau, tik šiaip sau tyliai
Niūniuojų kažkada išmoktą dainą.
Aplinkui visiškai ramu. Girdėtis vieškeliu
Kažkas iš kaimo grįždamas pareina.*

*Ir žingsniai vis kaskart artėja
Pro ežerą prabėgančiu keliu baltuoju...
Paskui matau, kaip kažkienu tamsus šešėlis
Viršum vandens tolyn siūbuoja.*

*Aš pagalvoju: mano štai gyvenimas
Praeina lyg šešėlis...
Ir vėl ramiai stebiu, kaip irsta plaunamas
Purus pakrančių smėlis.*

Šarnelė,
1942. VII. 5

Kazio Bradūno laimė

GINTARAS GRUŠAS

Iš pamokslo K. Bradūno laidotuvėse
2009.02.14

Skaitinys iš Šventojo Rašto (Išm 4,7) mums primena, kad ne metų gausumas nustato palaimą suteiktą žmogui, o jo kilnus gyvenimas. „Teisusis, tegu ir pirm laiko numirtų, laimingas įeina į Dievo ramybę“. Todėl Siracidas mus perspėja „Nevadink nė vieno laimingu prieš jo mirtį, nes žmogus pažįstamas tik gyvenimo gale.“ (Sir 11.28) Palydint Kazį Bradūną paskutiniame žemės kelionės etape, manau, šiandien galime drąsiai teigti, kad jis atrado gyvenimo laimę.

Kazys, nuo jaunystės atpažinęs tą patį tikrosios laimės šaltinį, savo gyvenimo kelionės kelrodžiu pasirinko Ateitininkijos šūkį „Visa atnaujinti Kristuje“ ir juo vadovaudamasis gyveno įvairiomis jam skirtomis gyvenimo sąlygomis. Nepaisant kur bebūvo ir ką patyrė, jis kartu su Jobu savo iš- tverme išbandymuose tardavo: „Juk aš žinau, kad mano Atpirkėjas gyvas“ (Job 19,25) ir visa savo kūryba tai liudijo.

Atpažinęs savo Kūrėją, jis atsiliesė į kvietimą ir pašaukimą tapti ko-kūrėju – dalyvauti Dievo kūrybiniame procese. Didysis bendradarbiavimas Dievo kūryboje buvo tas, už kurį Kazys negavo jokios Nacionalinės premijos, bet kuriai Dievas jam apšėiai padovanojo savo sakramentinių malonių. Išgirdęs įsaką mūsų protėviams „Būkite vaisingi ir dauginkitės“ (Pr 1,28), Kazys ir Kazimiera sudarė santuoką Kristuje ir užaugino tris vaikus, per kuriuos sulaukė šešių vaikaitių. Tai tikrasis bendradarbiavimas Kūrėjo darbe, kuris rašomas Dievo kalba ir realizuojamas pasiaukojančios meilės girnose. Šeimos gyvenime pirmiausia Kazys su Kazimiera kūrė tą pasaulį, apie kurį Dievas galėjo

sakyti, kad tai buvo labai gera. Šeima išlydi jį iš šio pasaulio paskutinės stoties, o sūnus, tėveliai ir plačioji protėvių giminė jau anapus laukia jo pasitikti.

Atpažinęs Iškūnijusį Žodį, Kazys toliau bendradarbiavo Dievo kūryboje savo poeto plunksna. Jis visaip siekė padėti mums geriau atpažinti tą Kūrėją, kuris suteikė mums ir šeimą, ir tautą, ir tėvynės grožį bei meilę. Savo žodžiais jis tapė Kūrėjo portretą:

*Žalios kalvos, kryžių apstotos,
Prašosi Krikšto
Ir subrenda basos
Į šventąjį ežerą.
Debesys neša
Saulės Komuniją
Pavasario laukams.
Kyla dirvonai
Pilni Šventosios Dvasios...*

Gyvenimas atspindi liturgiją, o liturgija gyvenimą. Tautos istoriją poetas pristato kaip apeigą ir atnašavimą. Kova, darbas ir malda yra svarbiausios apeigos, o visa gimtoji žemė – liturginis indas, kuriame surinktas lietuvių kraujas ir prakaitas, išauginta duona Ostijai, patekančiai kaip saulė virš Lietuvos. Kaip ir mokiniai kelionėje į Emausą, jisai liudija, kad duonos laužyme jis atpažįsta Prisikėlusį Kristų, savo Atpirkėją ir skuba apie šią Gerąją Naujieną papasakoti visiems kas tik imtų ir skaitytų jo eiles.

Kaziui anapusybe yra jauki ir čia pat esanti – jo poezijos žmogus prisėda ant balto vėlių suoloelio, kuris nėra koks simbolis ar poetinė puošmena, o toks pat tikras ir paprastas, kaip penktadienio vakaras, kai poetas „neša sūrių prakaito algą namo...“ Todėl ir mirtis jo negąsdino, o ramiai užmigo Viešpatyje.

Jis dabar pakviestas į gilesnę bendrystę su savo Kūrėju. Tam buvo ruošiamas šiame gyveni-

me kas savaitę. Sekmadienio poilsis buvo tik pro- švaisitė, proga paragauti nuo to vaisių stalo, kuris nuo pradžios jam buvo paruoštas. „Dievas apžvelgė visa, ką buvo padaręs, ir iš tikrųjų matė, kad buvo labai gera. Atėjo vakaras ir išaušo rytas, šeštoji diena. Taip buvo atbaigti dangus ir žemė bei visa jų galybė. Kadangi septintą dieną Dievas buvo užbaigęs darbus, kuriais buvo užsiėmęs, jis išsėjosi septintą dieną nuo visų darbų, kuriuos buvo atlikęs.“ (Pr 1,31–2,2)

Kazys, po visų savo darbų, pašauktas ilsėtis Viešpatyje, kur su Juo galės džiaugtis savo darbais, šeimyna ir eilėmis, kuriose ir mes toliau atpažinsime tą liudijimą, kad „mūsų Atpirkėjas gyvas“ ir bendradarbiaudami su savo Kūrėju, lauksime tos dienos, kai ir mes tikimės išgirsti Viešpaties žodžius: „Gerai, šaunusis ir ištikimasis tarne! Kadangi buvai ištikimas mažuose dalykuose, aš tau pavesiu didelius. Eikš į savo šeimnininko džiaugsmą!“ (Mt 25,21) ir mus taip pasikvies į tą užtarnautą poilsį. □

Kazys Bradūnas

Elegija

Mūsų amžius toks trumpas, toks trumpas –
Kaip širdis tų dienų negailės,
Kai jos bėga ir stirnom suklumpa
Nuo likimo strėlės.

O prašau, o meldžiu neskubėti
Paskui saulę toli už kalnų,
Bet palieka tik skliautai žvaigždėti
Ir tik žodžiai dainų.

Iš kn. „Morenų ugnys“

Kazio Bradūno eilėraščiai mus girdi

MARCELIJUS MARTINAITIS

T o skaudaus žodžio, kuris mus pasiekė poeto Kazio Bradūno 92-ųjų metų išvakarėse, negaliu nei ištart, nei parašyti. Tas žodis žymiems poetams lyg ir netinka, nes jie palieka daug atvertų angų į tautą, žmonių sąmonę, kultūrą, gyvenimą. Tuo atsisveikinimo metu daugiausia galvojama, kaip ir su kuo poetas lieka, kai kūryba tarsi atsiskiria nuo jo paties pragyventų metų, įgyja amžinybės tvarumo, panašiai kaip tikima sielos atsiskyrimu nuo kūno. Kūnas lieka žemėje, o dvasia pasklinda žmonėse.

K. Bradūno poezija ir yra tokia anga, kurią jis mūsų literatūrai ir mums, gyvenusiems už sovietinio režimo išmūrytos sienos, gerokai praplatino. Dar ne viskas pasakyta apie jo poezijos vertę, bet atsigręžiant į tuos nesmagius metus, kyla noras kalbėti apie *skaitymo vertę*, o tai veikė kaip ypatinga komunikacija, susižinojimas ar susitarimas, beveik nesant kitokių bendravimo kanalų su po pasaulį pasklidusiais lietuviais. Juk ne vieną kartą Lietuvos istorijoje *skaitymas* reiškėsi kaip tautinės bendrystės jausmas.

Šį vaidmenį dar kartą suvaidino išeivijos rašytojų kūryba, o tarp jų ir Kazio Bradūno poezija. Esu liudininkas, kaip mus, tada dar jaunus literatus, sutelkė jo poezija, stiprino atsakomybės jausmą savo kalbai, kultūrai, tautos praeičiai.

Saugau dvi keistas Kazio Bradūno eilėraščių knygas: „Morenų ugnys“ ir „Sidabrinės kamanos“, kurios nebuvo žinomos nei to meto sovietinei cenzūrai, nei pačiam autoriui. Tas mano abi knygas poetas pamatė tik atvykęs į Lietuvą jau atgavus Nepriklausomybę. Kai jas jam parodžiau, jis nustebeš ir susikaupęs vartė, paskui pasirašė savo bradūnišku braižu. Supratau, kad jam buvo labai malonu įsitikinti, kad Lietuvoje net ir tokiu būdu jis buvo žinomas ir skaitomas.

O tos mano knygos: susegti pageltę prasto sovietmečio popieriaus lapai, ant kurių būdavo spausdinami įvairūs biurokratiniai raštai, rašomi eilėraščiai, laiškai. Kitokio popieriaus tada beveik nebuvo, kaip nebuvo ir knygų pasirinkimo, ypač knygų „iš ten“.

Nei K. Bradūnas, nei kiti išeivijos poetai H. Nagys, A. Nyka-Niliūnas, Liūnė Sutema ilgai nežinojo, kaip ir kokios jų knygos skaitomos Lietuvoje, kaip jos atrodo, kad šalia pagrindinės bei disidentinės savilaidos veikė ir literatūrinė.

Ne visi išeivijos poetai nežinojo, kaip mes kur nors suvirtę prie žvakių šviesos skaitome tuos tekstus iki išnaktų. Ant tų pageltusių mašinraščių puslapių yra likę kavos, pigaus vyno dėmių, ilgai kvėpėdavo į juos įsigėrę cigarečių dūmai. Tokia buvo mūsų bohema, vienijusi jaunąją literatū kartą, lyg ir sąmokslas prieš to meto oficialią sovietinę literatūrą. Todėl nemažai K. Bradūno poezijos pėdsakų galima rasti to meto jaunųjų poetų kūryboje. Lietuvoje, galima sakyti, poetas turėjo ir savo būrį augintinių, kurie vėliau nuėjo savais, nepriklausomais keliais.

Taip vyko unikali literatūrinė komunikacija, panašiai plito lenkų, rusų, kitų sovietizuotų kraštų tekstai, vertimai ar Vakarų literatūros rankraštinės ar mašinėlės perspausdintos kopijos. Vienas kitas tekstas pasitaikydavo atspausdintas dauginimo aparatais, bet tai buvo retenybė, nes tie dauginimo aparatai būdavo kruopščiai saugomi rakinamose patalpose, prie kurių prileisdavo tik su oficialiais leidimais.

Čia šiek tiek nutolau nuo prisiminimų apie K. Bradūną, norėdamas priminti, kas tuo metu Lietuvoje buvo *skaitymas*, kaip jisai laisvėjo. Išeivijos autoriai laisvino ne vien skaitymą, bet ir kūrybą. Įvairūs suvaržymai, patiemis represijų sumanytojams nesitikint, ėmė mažai mus veikti. Ko gero, nei K. Bradūnas, nei kiti išeivijos rašytojai nežinojo, *kaip mes skaitome*. Panašiai badmečiu valgantys duoną laiko abiem rankom, ne taip, kai jos daug, kai numetama net kiaulėms. Mes

panašiai skaitėme knygas laikydami abiem rankom, kartais dengdami jas nuo pašalinių akių.

Vienos pirmųjų knygų „iš ten“, kurias perskaičiau vos baigęs universitetą, buvo K. Bradūno „Morenų ugnys“ ir A. Nykos-Niliūno „Balandžio vigilija“. Neprisimenu, iš kur jas gavau, o ir nebuvo klausama, kas šį ar kitą tekstą paleido per rankas, nes tai galėjo tapti įkalčiais. Jais ir tapdavo, kai žinomų disidentų namuose būdavo daromos kratos.

Buvo toks nelegalus paštas *knyga vienai nakčiai* arba *iš po skverno*. Knyga turėdavo apkeliauti nemenką ratą patikimų žmonių, ji vėl kažkur dingdavo, net nebuvo įprasta teirautis, kas ją turi, kas davė ar kam perdavė. Kiek prisimenu, iš kažko gavęs minėtus K. Bradūno rinkinius sėdau ir perspausdinu per naktį dar nelabai išsimiklinęs spausdinti mašinėle. Beje, spausdindavom paprastai tris egzempliorius (tiek būdavo galima atspausti įskaitomų tekstų) – vienas sau, du savo draugams.

Tuo metu poeto žodžiai biro jau į paruoštą ar tik ruošiamą dirvą maždaug septinto dešimtmečio viduryje, kylant visai naujai literatūros ir meno kūrėjų kartai. Visokiais kanalais mus ėmė pasiekti literatūros ir meno naujovės – režimas pastebimai silpo, nors ir ne vienam skaudžiai įkūsdamas.

Tada kaip tik tai kilo vadinamoji folklorizmo banga, kaip priešprieša vadinamajai sovietizuotai liaudies kultūrai. Čia K. Bradūno įtaka turbūt buvo labiausiai žymi. Pradėta ieškoti savo ištakų tautosakoje, senuose istorijos šaltiniuose, literatūros klasikoje, senuose raštuose, dievdirbių mene. Ypač tuos senus dalykus pakėlė folklorinis jaunimo sambūris *Ramuva*, imta autentiškais balsais dainuoti senas mūsų dainas, švęsti kalendorines šventes, lankyti pilkapius ir pan. Kilo susidomėjimas baltų mitologija. K. Bradūno rinkinys „Morenų ugnys“ buvo kaip tik tas rinkinys, kuris patraukė mus giliausiomis mitinėmis žodžių ir įvaizdžių atodangomis, priminė archainius užkalbėjimus, kažkokį tolimą protėvių balsą. Tai buvo mums nepaprastai naujas dalykas.

O patį poetą pažinau jau tik viešėdamas Amerikoje, kai Sovietų Sąjunga jau buvo pradėjusi laisvėti. Jis pats man pasirodė lyg ir iš mito, toks lietuviškas sakmių kaukutis, kažkoks iš Suvalkijos žemės, ko neperdirbo nei europos, nei amerikos, kaip ir jo žodžių, jis man buvo labai panašus į savo eilėraščius. Gaila, jo padovanotas knygas man tada konfiskavo sovietinė muitinė, bet turėjau savo ranka atsispauštus egzempliorius, o daug ką – jau ir atmintyje.

Kai žmogus išeina, kaip tik tada norisi daug ką apie jį pasakyti, prakalbinti. Bet lieka tik eilėraščiai, su kuriais ir apie kuriuos kalbame, nes tik jie, atrodo, mus vieninteliai girdi. Dabar, skaitydamas jo eilėraščius, girdžiu ir toki ypatingą poeto balsą, tarsi vis dar susikalbame, jau atskirti ne geležinės uždangos, o nebūties. Juk panašiai sunkmečiais kreipiamės į savo klasikų kūrybą, ji mums daug ką atsako už pačius kūrėjus. Ten dabar yra jau ir Kazys Bradūnas, su kuriuo tokiu būdu jau amžinai kalbėsime.

Visur ir visada jis rašė Lietuvai.

Dabar daugiau nieko negaliu padaryti – tik skaityti poeto eilėraščius, kurių balsas ateina iš giliausios praeities, kaip morenų ugnis. Poeto atminimui paimu ir skaitau „Morenų ugnis“. Nors tiek. Tegul būna poeto eilėraščiams maloni ir dėmesinga Lietuva, o jo kūnui – Vilniaus Antakalnio kalnelis, kuriame renkasi kultūros ir meno kūrėjai.



Vlado Braziūno nuotrauka

Kazys Bradūnas

Adoratio rustica

Ten keliai maldininkų numinti,
Spindi katedrų bokštai toli.
O aš Viešpaties mažąją mintį
Atradau pamirštam nuošaly.

Gal ji buvo tik lauko lelijos?
Gal Komunijai sėti kviečiai?
Bet į sielą malone nulijo
Sidabriniai sėjos rytmečiai.

Dirvožemis ir debesys

Aš negaliu apkursti,
Girdėdamas duslų gruodą
Dundant į grabo dangtį –
Į mano karstą.

Aš negaliu užmigti,
Kas vakarą jausdamas,
Kaip sunkios, pavargę rankos
Virsta dirvožemiu.

Ir negaliu apakti,
Regėdamas už metų,
Kaip mažas kauburėlis
Išsilygina pievoj...
Ir tik vieni, tik vieni
Amžinieji debesys
Plaukia per lygumas.

Iš kn. „Morenų ugnys“

Atmintys: susitikimai su Kaziu Bradūnu

SILVIJA VĒLAVIČIENĖ

Kai 1992 metų pavasarį pirmąsyk atvykau į Čikagą Lituanistikos tyrimo ir studijų centre rinkti trūkstamų duomenų Lietuvos nacionalinėje Martyno Mažvydo bibliotekoje rengiamai lietuvių išėivijos spaudos bibliografijai – turėjau didžiulį norą kuo daugiau sužinoti apie šios, Lietuvoje tuo metu dar menkai pažįstamos, spaudos leidybą ir pažinti su ja susijusius žmones. Viskas buvo smalsu ir įdomu. Tuo metu LTSC Archyvų vedėju buvo rašytojas Česlovas Grincevičius, su kuriuo netrukome susidraugauti. Iš jo sėmiausi pirmųjų žinių be perstojo klausinėdama, kai tik jis atėidavo į Archyvą. Laukdavau jo ir atpažindavau sunkius žingsnius, kai girgždančiais laiptais lipdavo į Archyvo patalpas. Sužinojęs, kad sekmadieniais pėsčiomis bėgu į Marquette Parko lietuvišką bažnyčią, paklausė, kodėl neateinu į visai šalia mano gyvenamos vietos esančią Tėvų Jėzuitų koplyčią, kuriu pat sekmadieniais aukojamos šv. Mišios, po kurių nemažai žmonių lieka pokalbiams visai šalia įsikūrusioje Jaunimo centro kavinėje. Iš kur man buvo žinoti! Su džiaugsmu priėmiau pasiūlymą ir jau artimiausią sekmadienį po Mišių buvau supažindinta kavinėje su poetu Kaziu Bradūnu ir jo žmona Kazimiera, rašytoju bei publicistu Vladu Būtėnu, Vlodo Ramojaus slapyvardžiu išleidusiu ne vieną knygą. Taip visi penki ir susėsdavome prie vieno staliuko kiekvieną sekmadienį. Dar kelis savo buvimo Čikagoje mėnesius turėjau nuostabią galimybę dalyvauti įdomiausiuose pokalbiuose, kur ir pati buvau klausinėjama apie Lietuvą, bet stengiausi kuo daugiau kvosti savo pašnekovus apie man rūpimus išėivijos spaudos dalykus. Pokalbiai prie kavos puodelio trukdavo valandą ir daugiau. Didžiausias kalbėtojas visada būdavo Kazys Bradūnas. Greitai kalbe, su užsidegimu jis bėrė ir bėrė atsiminimus ir apie darbą „Aidų“ bei „Draugo“ redakcijose, ir apie „Literatūros lankus“, ir apie žemininkus bei poezijos antologijų rengimą ir kitų knygų leidybą, bet nepamenu, kad būtų kalbėjęs apie savo paties eilėraščius ir jų spausdinimo aplinkybes. Ir tiesiai klausiamas vis nusukdavo kalbą apie bendresnius lietuvių išėivijos spaudos dalykus. Ar bereikia sakyti, kokia reikšminga mokykla ir neišsemiamas pažinimo šaltinis tie pokalbiai buvo man, dar tik pradedančiai ilgą ir ligi šios dienos tebesitęsiantį lietuvių išėivijos spaudos istorijos studijų kelią.

Vieno susitikimo metu Kazys Bradūnas visą laiką kalbėjo apie ką tik išspausdintą didžiulę knygą – jo paties drauge su Rimvydu Šilbajoriu redaguotą įvairių išėivijos autorių straipsnių rinkinį „Lietuvių egzodo literatūra. 1945–1990“, kuriame tilpo iškiliausių išėivijos rašytojų kūrybos apžvalgos bei vertinimai. Sužinojęs, kad šiuo metu Lituanistikos tyrimo ir studijų centre vėl ruošama didžiulė išėivijos leidinių siunta į Lietuvą, kurią parengiant ir aš aktyviai dalyvauju, labai atsargiai paklausė, ar neatsirastų jame vietos ir naujogo leidinio tiražo daliai, skirtai Lietuvai. Labai nudžiugau ir prižadėjau visus Lietuvai skirtus „Lietuvių egzodo literatūros“ egzempliorius išdalinti tiems adresatams, kuriems jie bus skirti. Kazys Bradūnas tarėsi su Lietuvių Fondu, kiek leidinio egzempliorių siųsti į Lietuvą, o paskui abu drauge sudarėme sąrašą bibliotekų ir mokslo įstaigų, į kurias knyga turėjo patekti. Jei gerai atmenu, knygų buvo 90 ar 100 egzempliorių. Jos pateko ne tik į Lietuvos didžiausias, bet ir į miestų bei rajonų bibliotekas. Tvarkant galutinį sąrašą variantą ir skirstant likusius egzempliorius, pamenu, Kazys Bradūnas nedvejojdamas skyrė papildomus egzempliorius savojo krašto – Vilkaviškio ir Marijampolės bibliotekoms. Ir vis kalbėjo, kad knygų išsiuntimas į Lietuvą ir jų padalinimas yra jam ir kitiems leidėjams labai didelė pagalba, nes nežinoję, kaip tai atlikti, o aš nepaliojamai kartočiau, kad Lietuvai, besistengiančiai pažinti sovietų okupacijos metais nuo visuomenės kruopščiai slėptą

išėivijoje sukurtą Lietuvos kultūros paveldo dalį tai yra neįkainojama dovana. Nors po kurio laiko Lietuvoje pasirodė šios labai reikalingos knygos perspaudas, tačiau faktas, kad autentiškasis puikios poligrafinės kokybės leidimas pasiekė smalsų vartotoją jau pirmaisiais jo išspausdinimo Čikagoje metais, buvo labai svarbus. Pati taip pat kaip didžiausią brangenybę saugau man Kazio Bradūno dovanotą knygos egzempliorių su jautriu užrašu.

Likimo valia po dvejų metų, ankstyvą 1994 metų pavasarį vėl atvykau į Čikagos Lituanistikos tyrimo ir studijų centrą tęsti savo nepabaigiamų darbų. Įprastoje susitikimo vietoje jau neberadau tuo metu sunkiai sergančio ir netrukus mirusio rašytojo Česlovo Grincevičiaus, o kitas pokalbininkas – Vladas Būtėnas jau taip pat buvo išėjęs Anapilin. Tąsyk vėl susitikus su Kaziu Bradūnu jis emociškai pareiškė, kad pats Dievas bus mane atsiuntęs, nes jis jau besiruošias keltis gyventi į Vilnių, o namuose dar yra daugybė leidinių, nors jau kruopščiai atrinkęs tai, kas kelias drauge su juo į Lietuvą, ir vaikai jau pasiėmė ko pageidavo. Tada teko pirmąsyk apsilankyti Bradūnų namuose.

Tipiškas nedidelis namas Marquette Parke, kurio maži kambarėliai negalėjo sutalpinti daug knygų lentynų, todėl kaip ir daugelio kitų lietuvių inteligentų namuose gausi biblioteka buvo įkurdinta namo rūsyje. Daug tokių rūsiuose įrengtų bibliotekų man yra tekę aplankyti ne tik Čikagoje, bet ir kituose JAV miestuose. Tačiau mūsų turimas namo rūsiu įvaizdis nei iš tolo nepanašus į tai, kas yra Amerikoje. Ten bibliotekai skirta rūsiu vieta yra atskirta nuo buitinių patalpų, todėl labai švari, tvarkinga, kilimine danga išklotomis grindimis ir pasieniais bei kitur sustatytomis tvarkingomis lentynomis. Tokią radau ir Bradūnų namuose. Jau gerokai ištuštėjusi, ši asmeninė šeimos biblioteka dar buvo pilna leidinių. Sužinojusi, kad galiu imti Lietuvos bibliotekų poreikiams visa, kas tik matosi – nebežinojau kur pulti. Pirmiausia akis pamatė tvarkingai sudėtus „Literatūros lankų“ įrištus komplektus ir krūvą pavienių numerių. Puikiai prisiminiau, kad tuo metu Nacionalinėje bibliotekoje teturėjome tik kelis pavienius, apdriskusius šio lietuvių literatūros istorijai itin svarbaus periodinio kultūros leidinio numerius, todėl nedvejojama paėmiau visus – ir rištus, ir nerištus. Po to rinkau knygas, smulkiuosius leidinius. Po mano peržiūros nekas ir beliko. Tada Kazys Bradūnas parodė man kelis mažų knygelių ryšulėlius ir kažkaip nedrąsiai paklausė patarimo, ką su jais daryti. Tai buvo dalis 1948 metais jau tremtyje, Vokietijoje, išspausdinto jo eilėraščių rinkinio „Apeigos“ neišplatinto tiražo, gal koks 100 egzempliorių. Nedvejojama pasakiau poetui, kad būtinai imsiu ir išdalinsiu Lietuvos bibliotekoms, kurios, ypač provincijoje, ne tik neturi, bet ir nėra mačiusios išėivijos knygų. Mačiau, kaip nušvito poeto veidas. Tada padavė ir pluoštelį nedidelių stačiakampio formos kortelių, kuriose buvo išspausdintas poeto vardas ir pavardė bei knygos pavadinimas – „Apeigos“. Tik tada pamačiau, kad ant raudono knygos viršelio yra tik siauru brūkšneliu pažymėta vieta, kur turėjo būti užklijuota ta kortelė su autoriaus pavarde bei knygos pavadinimu. Tokiu būdu teko išsiaiškinti dar vieną varganos lietuviškos spaudos leidybos Vokietijos DP stovyklose ypatumą, kai pats knygos autorius turėjo pasirūpinti ne tik savosios knygos platinimu, bet kartais ir jos galutiniu apipavidalinimu. Labai sujaudino faktas, kad ribotame tremtinio bagaže Kaziu Bradūnui persikeliant iš Vo-



Tomas Venclova su Kaziu Bradūnu. Poezijos Pavasaris Jaunimo centre, Čikagoje. Jono Kuprio nuotrauka

kietijos į Ameriką radosi vietos ir keliems ryšulėliams poezijos rinkinio „Apeigos“. 1994 metų pabaigoje, kai knygos pasiekė Lietuvą, su bendradarbių pagalba suklijavome ant visų korteles su autoriaus pavarde bei knygos pavadinimu ir jos buvo išdalintos Lietuvos bibliotekoms. Tuo metu turėjau daug paskaitų Kultūros darbuotojų tobulinimosi centro rengiamuose bibliotekininkų kursuose. Visoms klausytojų grupėms rodžiau tą nedidukę Kazio Bradūno poezijos knygelę, pabrėždama jos ne tik kultūrinę, bet ir bibliofilinę vertę, nes dvejojau, ar visose provincijos bibliotekose, kurias šis nedidukas leidinėlis buvo pasiekęs, ji bus tinkamai suvokiama.

Naujas bendravimo su Bradūnų šeimyna laikotarpis jau siejasi su Lietuva, su jų jaukais namais Vilniaus senamiestyje, Didžiojoje gatvėje. Sunku nupasakoti tą šilumos ir gerumo bangą, kuri užliedavo tik pravėrus šių namų duris. Abu linksmi, energingi, į visus renginius suspėjantys ir besidžiaugiantys, kad iš savo buto gali pėsčiomis pasiekti daugelį teatrų, muzikos renginių salių, o ir Šv. Kazimiero bei Šv. Jonų bažnyčios ranka pasiekiamos. Kazimiera Bradūnienė sakė vis dar negalinti atsidžiaugti lietuviškų produktų puikiu skoniu. Visas butas apstatytas lietuviškais baldais, o didžiulė biblioteka ir archyvas tilpo iš tos pačios laiptų aikštelės pasiekiamoje mansardoje. Bradūnai visada buvo kviečiami į Lietuvos nacionalinės bibliotekos renginius ir juos lankydavo, kol buvo pajėgūs. Pirmaisiais gyvenimo Lietuvoje metais yra sakę, kad ir biblioteką neskubėdami pasiekia pėsčiomis, nors tai tikrai gana ilgas kelias. Malonūs bendravimo prisiminimai siejasi su 1997 metais, kai bibliotekoje buvo surengta didelė poeto 80-mečiui skirta paroda. Minios žmonių dalyvavo parodos atidaryme, klausėsi Kazio Bradūno skaitomų eilėraščių, smalsiai apžiūrino parodą, džiaugėsi galimybe pabendrauti su vienu iškiliausių Lietuvos poetų.

Pastaraisiais metais, pablogėjęs poeto sveikatai, jau nedrąsu buvo praverti jaukių Jo namų duris. Giliai atmintin įsirežė paskutinis atsitiktinis susitikimas senamiestyje, kai jau gerokai pasiligojęs poetas, lydintas žmonos Kazimieros ir jos bičiulės, buvo išėjęs trumpam pasivaikščiojimui visai netoli savo namų. Liko šviesus dvejų labai artimų, tiesiog neišskiriamų žmonių paveikslas ir supratimas, kad likimo valia teko didžiulė laimė Juos pažinti. Ryškūs atminties blyksniai, nušvite išgirdus žinią apie Poeto mirtį, paskatino imti popieriaus lapą ir užrašyti tai, kas liudija Kazį Bradūną buvus ne tik didžiu kūrėju, bet ir nepailsančiu lietuvių išėivijos spaudos darbininku, nuosirdžiai besirūpinusiu jos išsaugojimu ir sklaida. Tai svarbu tiems, kurie siekia prasmingo ir kūrybingo rašytojo Kazio Bradūno gyvenimo ir veiklos pažinimo pilnatvės. □

Edmundas Seilius: svarbiausia – žinoti, ko nori

JÜRATĖ KATINAITĖ

Kai praėjusį rudenį Lietuvos televizijos laidoje, gražiausio balso konkurse, „Triumfo arka“ suskambo aukštas, erdvas, tarsi perregimo skaidrumo 33-ųjų Edmundo Seiliaus tenoras, žiūrovai sukluso: iš kurgi toks skardžiabalsis? Nors operos gerbėjams jaunas solistas jau keleri metai buvo žinomas, tačiau „Triumfo arkos“ dėka jis tapo mylimas herojus Lietuvos miestuose, miesteliuose ir mažiausiuose kaimeliuose. Edmundas nuoširdus: daug nekalba, bet ko nors užklaustas atsako be užuolankų, „tiesiai šviesiai“, dažnai – kritiškai. Jis žino savo vertę, tačiau nuo sėkmės nesvaigsta, nepaliauja tobulėti, mokyti, aukštai kelti reikalavimų karTELę ir sau, ir kitiems. Paklaustas apie „Triumfo arkos“ naudą jo karjerai, pasidžiaugia, kad po šio konkurso tapsią lengviau prisikviesti publikos į koncertus, tačiau neslepia nusivylimo konkurso lygiu – tikėjęs didesnio profesionalumo, per daug slystelėta pramogos link.

2005 m. Edmundas Seilius baigė Lietuvos muzikos ir teatro akademiją, iki 2007 m. studijavo JAV – Dalaso universitete ir Naujosios Anglijos konservatorijoje Bostone, tobulinosi meistriškumo kursuose Vokietijoje, Lenkijoje, Italijoje. Už Atlanto dainavo Dalaso operoje, Bostono „Majestic“ ir Čikagos operos teatruose. 2007 m. debiutavo Rodolfo vaidmeniu (G. Puccini „Bohema“) tarptautiniame festivalyje Italijoje „Opera Ischia“. Praėjusį sezoną dainavo Strasbūro Reino (Rhin) operoje. Jis taip pat sukūrė 10 operų ir operečių vaidmenų Lietuvos nacionaliniame operos ir baletu bei Kauno muzikiniame teatruose, gastroliauvo su Lenkijos nacionaline opera Japonijoje.

Praėjusiais metais dainininkas apsisprendė grįžti ir nuolat gyventi Lietuvoje, kur kartu su žmona, taip pat dainininke Kristina Zmailaite augina dukrelę Barborą.

Seiliaus karjerai lemtinga tapo 2004 m. Lietuvos nacionaliniame operos ir baletu teatre režisieriaus Güntherio Krämerio ir šviesios atminties dirigento Jono Aleksos pastatyta Jacques Fromentalio Halévy opera „Žydė“ (La Juive), kur jis išpūdingai atliko princo Leopoldo vaidmenį. Nuo to ir pradėdame pokalbį.

– „Žydės“ pastatymas Jums buvo tarytumei trampinas, atvėręs kelią į Ameriką...

– Darbas šiame pastatyme buvo labai sudėtingas tiek psichologiškai, tiek dainavimo požiūriu. Visi laukė kažko įprasta, tipiška, o Krämeris parodė, kad operą galima pastatyti kaip stiprų dramatinį spektaklį. Manyje tasyk įvyko lūžis, visiškai kitaip pajutau savo profesiją. Ir režisierius, ir iš Prancūzijos atvykusi dainavimo prancūzų kalba repertorių mane pastebėjo, paakino siekti tolesnių studijų, vis pakalbėdavo, kur čia reiktų man dar pasimokyti. Paklausiau jų – nusiunčiau dokumentus į Dalaso universitetą, kur man suteikė puikias sąlygas. Amerikoje jau mokslas brangus, o man buvo apmokėtos ir studijos, ir paskirta stipendija. Netrukus pakvietė dainuoti į Dalaso operą. Bet man nepatiko gyventi Pietuose, nemėgstu karščio (*juokiasi*). Todėl dabar džiaugiuosi lietuviška žiema, prie mūsų namo – didelis kiemas, tuščia gatvė, tai su žmona ir dukryte mėgaujamės sniegu, dūkstame su rogutėmis. Man patinka namie. Apskritai esu namisėda.

– Amerikoje Jums puikiai sekėsi, po Dalaso – puikios studijos Bostone, gavote kvietimų iš Prancūzijos. Ir visko atsakėte, nusprendėte grįžti į Lietuvą. Kodėl? Ar lėmė kokie nors emigraciniai nesklaidimai, ar nugalėjo noras gyventi tėvynėje?

– Praėjusį sezoną dainavau Strasbūro „Reino“ operoje. Visada svajojau prisiliesti prie pran-



cūzų operos tiesiogiai. Bet namai yra namai. Ypač kai pabūni svetur, pamatai, kaip ten visi „serga“ už savus, norisi grįžti namo ir taip pat ką nors gera nuveikti. Ypač tai pajutau Prancūzijoje. O išvykimą iš Amerikos nulėmė emigracinė politika. Naujosios Anglijos konservatorijoje turėjau nuostabų pedagogą, garsų dainininką Vinsoną Cole'ą. Vieną iš paskutiniųjų mudviejų vakarienių pasikalbėjome atvirai. Jis pasakė, kad mokykla man nieko duoti nebegali, nes aš jau galintis daugiau duoti mokyklai. „Bet ar tau to reikia?“, – paklausė. Galėjau likti, buvo puikios sąlygos, nemaža stipendija, jau buvo sulygti mano soliniai koncertai Niujorke ir Vašingtone. Tačiau tai būtų trukę tik tol, kol būčiau jų studentas. O kai Amerikoje patenki į profesionalią plotmę, viskas pasikeičia, prasideda trukdžiai iš profesionalų gildijų. Nors aš priklausiau Amerikos solistų profsajungai, tačiau neturint pilietybės tenka nuolat susidurti su emigracinėmis struktūromis. Reikia būti neeilinė žvaigžde, kad tau būtų atviras kelias. Dalaso operos generalinė direktorė man atvirai papasakojo, kad teatrai, norėdami pasikviesti JAV pilietybės neturintį artistą, turi mokėti mažiausiai 3,000 dolerių daugiau mokesčių, nei siūlydami kontraktą amerikiečiui. Buvo apmaudu, nes Bostone sekėsi ne tik studijos, bet ir koncertinė veikla, buvau užmezgęs kontaktus su keliais amerikiečių kompozitoriais, jau turėjau man specialiai sukurtų kūrinių. Kovo mėnesį kartu su žmona turėsime Amerikoje koncertinį turą, tai atgavinsime tuos kontaktus. Tačiau dabar daug darbo ir Lietuvoje, turime kvietimų ir Prancūzijoje, tad reikia jau kruopščiai viską planuoti. Pagaliau norisi ir į Lietuvą atvežti ką nors nauja. Pavyzdžiui, amerikiečių operų. Mes to nežinome, tačiau Amerikoje yra kuriama labai daug operų, jos nėra nei komplikotos, nei itin modernios, veikiau mielai klausomos, jų siužetai įdomūs.

– O kaip sekėsi Strasbūre?

– Reino operos administracija sužinojo apie mane kaip apie perspektyvų solistą iš Bostono konservatorijos, pakvietė į perklausą. Maniau jau nevažiuosiu, grįšiu į Lietuvą, bet pasižiūrėjau, kad tą sezoną LNOBT repertuare man nelabai numatyta ką veikti, tad nusprendžiau padirbėti Strasbūre. Iš karto po perklausos jie man pasiūlė kontraktą. Pagalvojau, Prancūzija – ne Amerika, vis arčiau namų. Pirmoji mano opera ten buvo Richardo Strausso „Elektra“. Labai svarbi patirtis buvo rengiant prancūzišką operą – Emmanuelio Chabrier „Žvaigždė“ (L'etoile). Pasirodo, šią partiją dainuodavo tik prancūzai, kuriems prancūzų kalba – gimtoji. Susilaukiau komplimentų, kad mano kalba spektaklyje buvo geriausia, o aš vienintelis buvau ne prancūzas! (*juokiasi*)... Tačiau antram sezonui nelikau, grįžau namo. Strasbūre didelį išpūdį paliko edukacinė politika. „Elektros“ premjeroje pastebėjau, kad salėje labai daug

jaunimo. Muzika – itin sudėtinga, o visi įdėmiai klausosi. Jauniems žmonėms teikiamos nuolaidos, todėl jų operoje – gausu. Paskui supratau, kodėl. Teatre ištiesai rengiami koncertai-pamokos moksleiviams. Tuose koncertuose ne tik dainuodavom, bet ir atsakydavom į vaikų klausimus, pasakodavom apie operą, apie dainavimą. Kartais valandai numatyta pamokėlė trukdavo dvi valandas. Vaikai labai smalsūs, priedavo pažiūrėti iš arčiau, kaip mes dainuojam, kodėl toks stiprus garsas. Tuos koncertus remdavo merija, miesto bendruomenė. Susimąščiau – juk pas mus taip nėra. O galėtų! Turiu idėjų nuveikti ką nors panašaus Lietuvoje, patobulinti studijų sistemą. Tiesa, tai iš pradžių kainuotų nemažus pinigus, tačiau vėliau ateitų dideli dividendai.

– Naujųjų išvakarėse sužavėjote puikiu *belcanto*, dainuodamas Nemoriną premjeriniame Gaetano Donizetti „Meilės eliksyrų“ spektaklyje Lietuvos nacionaliniame operos ir baletu teatre. Turėjote daug vokalo mokytojų ir Lietuvoje, ir Amerikoje. Kas daugiausia lėmė Jūsų profesionalumą, puikią vokalinę formą?

– Kad susirastum tą vokalinę gyslelę, reikia apsispręsti, ko nori, koks galėtų būti tavo repertuaras, kas tinka tavo balsui. Žinoma, daug lemia ir profesionalų patarimai. Svarbiausia – reikia įsiklausyti į muziką. Neteisingai suprantama ir atliekama muzika kenkia ir balsui. *Belcanto* stilius daug kam atrodo labai sudėtingas, tačiau iš tikrųjų taip nėra. Ši muzika reikalauja visiško susiliejimo su fiziologija. *Belcanto* frazės paremtos kvėpavimo „frazėmis“. Amerikoje populiaru technika dainuoti „iškvėpiant“, tačiau tikroji italų mokykla šiek tiek kitokia. Stengiuosi kuo daugiau sužinoti ir pasirinkti, kas man tinka. Muzikalumas – tai jau įgimtas dalykas, o profesionalumą gali tobulinti, vis įgyti naujų žinių. Man *belcanto* dainuoti paprasta. Šiame stiliuje yra tik keli kanojai, visa kita – tavo valia.

– Sakote, *belcanto* – paprastas stilius, bet jame yra toks nepaprastas dalykas, kaip aukštosios natos, dažnai „parklupdančios“ ir labai gerus tenorus. Jūsų viršūnės – pasigėrėtinos. Ar jos labiau susijusios su vokaline technika, ar su psichologija – baisu, kai artėja aukštosios gaidos?

– Į aukštas gaidas žiūriu ne iš psichologinės, o iš techninės pusės. Bet stengiuosi jų nepastebėti, kad nepradėčiau mąstyti, pavyks ar nepavyks. Kai kartojusi kokios nors partijos tekstą, nežiūriu į gaidas, dainuoju, negalvodamas apie kokį nors si bemolį. Dažniausiai būna kalta ne pati aukšta gaida, o neteisingai prieš ją atlikta frazė. O padeda šaltas protas ir gerai išmoktas tekstas. Jei kūrinys „neįdainuotas“, tuomet visko gali nutikti.

– Dauguma jaunųjų Lietuvos dainininkų veržiasi į užsienio teatrus. Jūs – atvirkščiai: ir Amerikoje, ir Prancūzijoje sekėsi, tačiau grįžote. Ką ketinate nuveikti? Juk „Triumfo arkos“ dėka tapote labai populiarius Lietuvoje.

– Stengiuosi išnaudoti tai, kad daugiau žmonių mane pažįsta, ir skleisti meną ne tokiu populistiniu būdu. Norėčiau, kad daugiau žmonių pamiltų akustinę muziką, be mikrofono. Reikia ieškoti kelio į publiką. Aš galiu padėti savo dainavimu, savo žiniomis, edukacine patirtimi. Juk yra ir puikios lietuvių muzikos – kodėl nesuteikti žmonėms progos ją išgirsti dažniau ir gerai atliekamą?

– Sakoma, kad pranašu savo kieme nebūsi, tačiau nuoširdžiai Jums to linkiu!

Bandysiu skleisti pranašystes savam kieme (*juokiasi*)...

Redakcijos prierasas: apie Edmundo Seiliaus ir jo žmonos Kristinos Zmailaitės būsimą koncertą kovo 22 d. Čikagoje jau buvo rašyta „Drauge“. Šis koncertas – įžanga į jubiliejinius „Drauge“ renginius.

Literatūrinis „Draugo“ palikimas

STASYS GOŠTAUTAS

„Draugo“ kultūrinis priedas turėjo keletą pavadinimų ir supaprastinimų, bet visados išliko tikru literatūriniu priedu. Ir temos, ir tekstai buvo ne žurnalistinio, bet kūrybinio pobūdžio. 1951 m. prelatas Juozas Prunskis sumanė sukurti tokį priedą, ir vargu ar tai sutapimas, kad tai įvyko po dvejų metų, dipukams išlipus iš laivo su lagaminais, kuriuose buvo galybė juodraščių, labai trokštančių išvysti dienos šviesą. Kadaisė tas priedas vadinosi „Mokslas–Menas–Literatūra“. Nežinau, kodėl šiandien jis vadinamas „Kultūra–Menas–Literatūra–Mokslas“, gal būtų užtekę trumpesnio pavadinimo – „Literatūra ir Menas“.

Tad laikmetis, kai pasirodė „Draugo“ priedas, šiandien atrodo visai tam tinkamas, regis, kitaip ir būti negalėjo. Tiek intelektualų vaikščiojo po Marquette parką ir tiek jų susibūrė Bostone ir Washingtone prie Kongreso bibliotekos, kad nepasinaudoti jų asmenybėmis garsinant lietuvių literatūrą būtų tiesiog nedovanotina.

Prelato Prunskio laikais kultūrinis priedas išeidavo be didelio vargo, nes gerų rašytojų buvo iki valiai, tik reikėjo juos paraginti. Literatūrinis priedas pasiekė savo *aukso amžių* Kazio Bradūno redagavimo laikais, 1961–1982 m. Kiek sunkiau priedui sekėsi, kai redaktorė buvo Aušrelė Liule-



mūsų aplinkoje rašytojo, poeto, dramaturgo, eseisto, kurio „Draugas“ nebūtų spausdinęs. Gal jie gavo pylos už vieną ar kitą straipsnį, gal buvo nesuprasti ar supaprastintos jų mintys, bet laikraštis buvo gyvas ir įdomus.

Buvo smagu skaityti nedažnai publikuojamus Alfonso Nykos-Niliūno posmus, grakščias, pilnas paslapties ir subtilumo Tomo Venclovos eiles, vos užbaigtą Mariaus Katiliškio novelę ar romano ištrauką... Ne mažiau smagu buvo skaityti dar rečiau laikraštyje pasirodančio Kosto Ostrausko, kitų autorių metaforas, Algirdo Landsbergio humorą, Antano Gustaičio eiliuotus juokus, tačiau beveik visi – išskyrus du čia minimus autorius – jau iškeliavo Anapus. Prie dviejų minėtų autorių dar pridėkime visada neramų Joną Meką, labai gyvybingą pagal savo amžių Juliją Švabaitę-Gyliene, mielą Liūnę Sutemą ir dar pusę tuzino kultūrininkų.

„Draugo“ užmojis man primena dviejų pasau-

reaguojama su aistra. Būta ir kitų nesantaikos obuolių – tačiau tikra polemika, ypač kai diskutavo santariečiai ir „Naujienos“, skaitytojams buvo proga pasidžiaugti.

Buvo ir kitų sunkių momentų, ypač kai iškilo bendradarbiavimo su Lietuva klausimas. Jis prasidėjo su krepšiniu, paskui – filmui ir koncertai. Įdomiausia tapo, kai atsirado Algirdo Juliaus Greimo šūkis „Veidu į Lietuvą“ – daugumos jis buvo interpretuotas kaip tėvynės išdavystė.

O visus rašytojus ir poetus, per dešimtmečius užpildžiusius „Draugo“ literatūrinius puslapius, šiandien sunku aptarti, nes jų labai daug ir vien tik jų sąrašas užimtų visą mano rašinį. Kunigo dr. Antano Juškos sumanyto „Knygos klubo“ deka daugumos šių autorių knygos yra išleistos, taigi apie juos prirašyta minėtuose žurnaluose ir laikraščiuose, tad kviečiu pavartyti „Draugo“ literatūriniame priede paskelbtą metų indeksą. Būsim nustebinti – ko tik čia nėra!.. Įdomumo dėlei peržvelgiau 1981–1982 metų indeksą – stebėtina, kiek kūrybos ir kritikos ten suglausta kiekvieną šeštadienį. Nereikia pamiršti „Draugo“ romanų konkurso, kurį irgi sumanė kunigas A. Juška. Tai vis „Draugo“ literatūrinis priedas kaltas. Kokią įtaką visa tai turėjo išeivijos literatūrai – ne šio rašinio vertinimai. Reikėtų palaukti, kad studijos, pradėtos R. Šilbajorio ir Vytauto A. Jonyno, kada nors bus įvertintos ne vienoje daktaro disertacijoje ir galės įeiti į bendrą mūsų literatūros lobyną.

Kur šiandien yra A. Landsbergis, A. Škėma, Julius Kaupas, Aloyzas Baronas, Edvardas Cinzas, Stasys Santvaras, Jonas Aistis, Vytautas Alantas, Jurgis Blekaitis, Antanas Vaičiulaitis, Henrikas Nagys, Liudas Dovydėnas, Birutė Pūkelevičiūtė, Jurgis Jankus, Jurgis Mačiūnas... ir sąrašas nesibaigia. Praėjusią savaitę mus paliko Kazys Bradūnas. O kiek straipsnių, pasirašytų ir nepasirašytų, parašė K. Bradūnas? Jie – mūsų literatūros istorija. □

Nuo kito numerio pradėdame spausdinti auksinį „Draugo“ kultūrinio priedo (Stasys Goštautas taikliai nurodo, kad jį būtų galima vadinti Literatūra ir menas) palikimą. Vartant pageltusius, byrančius, trupančius tarp pirštų laikraščio lapus, Nacionalinėje M. Mažvydo bibliotekoje pagarbiai saugomus didelio formato kartoniniuose vokuose, kyla nenusakomas jaudulys. Tie vardai ir pavardės, kuriuos aukščiau suminėjo Stasys Goštautas, tarsi atgyja, pajunti tų žmonių gyvą alsavimą, jų kūną ir kraują, ir daugybę metų, nuėjusių nebūtin, staiga užteli ant tavęs ir priverčia sudrebėti: juk tai tavo protėviai, tavo mokytojai ir autoritetai, susispietę krūvon, kalbasi su tavimi ir pasakoja apie savo aistras ir norus, apie gyvenimą anapus Atlanto, – mums geidžiamą ir nepasiekiamą, viliojantį savo kitioniškumu ir laisve. Tai didelis mūsų kultūros tarpsnis, kurį bent mažais brūkštelėjimais verta prisiminti „Draugo“ šimtmečio proga.

A.Ž.



vičienė, bet ji herojiškai atliko savo pareigas ir išlaikė „Draugo“ lygį. Skaitytojai neįtarė, kaip sunkiai redaktorei kartais pavykdavo išleisti numerį.

Danutės Bindokienės laikais „Draugas“ pradėjo šlubuoti, nes trūko atskiro redaktoriaus kultūriniam priedui. Danutė, regis, buvo ideali kultūrinio priedo redaktorė, tik gailla, kad, eidama dar ir vyriausiosios redaktorės pareigas, ir norėdama negalėjo visko aprėpti.

Kunigas dr. Kęstutis Trimakas redagavo kultūrinį priedą 11 mėnesių su pertraukomis, nes tuo pat metu jis vykdavo į Lietuvą dėstyti Vytauto Didžiojo universitete. Jo redagavimo laikais ypatingas dėmesys skirtas religijai ir psichologijai.

Po visų vargų pastaruoju metu „Draugas“ atrado savo draugą – redaktorę Aldoną Žemaitytę. Ir reikia tikėtis, kad ji išters tiek vargo reikalaujantį darbą – redaguoti laikraštį trijų tūkstančių mylių atstumu. Aldona atkūrė literatūrinį „Draugą“, ir jis galbūt geresnis, negu bet kada buvo, nors išeivijos rašytojų ir kultūrininkų jau neliko, tad pasirinkimas daug mažesnis.

Taigi gana įdomu peržvelgti visus sielvartus, kuriuos per savo amžių patiria laikraštis. Visi mano, kad žino visas laikraščio redagavimo paslaptis, nors iš tiesų nieko nežino ir skaito tai, kas jiems labiausiai patinka, ir kritikuoja tai, kas jiems nepatinka. Nėra turbūt

linių laikraščių pavyzdį – „New York Times“ sekmadienio kultūrinę sekciją ir Londono „Financial Times“ šeštadienio laidą, kur irgi galima paskaityti apie viską, kas šiandien svarbu literatūroje ir mene. Šiandien rašytas tekstas po daugelio metų tampa svarbus visam pasauliui ir su pasitikėjimu cituojamas akademinuose darbuose. Tokio literatūrinio priedo šiandien Lietuvoje neturime, o būtų gerai jį turėti. Įdomu pasvarstyti, kiek tokių literatūrinių priedų turi kitų tautų išeiviai.

Taigi artėjant garbingam „Draugo“ šimtmečiui, negalime pamiršti nepaprastos jo užduoties. Tačiau turime pripažinti, kad ir kiti laikraščiai bandė leisti literatūrinius priedus: pavyzdžiui, „Darbininkas“, „Naujienos“ kas šeštadienį ir „Tėviškės Žiburiai“ Toronte. Bet nė vienas iš jų negalėjo prilygti „Draugui“. Keturi seno formato puslapiai (dabar – 8 puslapiai) visam savaitgaliui skaitytojui teikia skaitymo įvairovę. Nuostabu, kad užsidarius ar persikėlus daugybei gerų žurnalų („Aidai“, „Metmenys“ ir kt.), „Draugas“ dar sugeba išlaikyti savo tradiciją ir kartais nustebinti savo skaitytojus.

Priedas išgyveno ir baisius polemikos laikus, ypač kai buvo drįsta užgauti Antaną Škėmą, kurio kūrybiškumu nevertėjo abejoti, nors ne visiems patiko jo literatūrinis žodynas. Ilgai „Draugas“ negalėjo atsigausti po santariečių fronto puolimo, bet iš tikrųjų tai buvo gyvi laikai, kai į viską buvo

mokslas menas literatūra

Kudirkos ir Basanavičiaus gyvenimo ir veiklos paralelės

GINTAUTAS ČESNYS

Tęsinys. Pradžia Nr. 7

Abu vyrai buvo lietuviškos atgimimo spaudos steigėjai: 1883 kovo mėnesį pasaulį išvydo pirmasis J. Basanavičiaus „Aušros“ numeris, mėnraštis išsilaikė vos trejus metus, dėl finansinių priežasčių nustojo ejęs 1886 m. birželio mėnesį. Po trejų metų – 1889 m. sausio mėnesį – pasirodė V. Kudirkos redaguojamas „Varpas“, kuris jau nuo pirmojo numerio turėjo rubriką „Iš tėviškos dirvos“, o nuo 1890 m. Nr. 1 ji jau virto „Tėvynės varpais“, kuriuos parašydavo vien V. Kudirka. „Varpui“ rašė įvairių profesijų inteligentai. Žymiausi varpininkai buvo poetas Petras Arminas (1853–1885), publicistas Juozas Adomaitis-Šernas (1859–1922), pedagogas Vincas Palukaitis (1855–1932), gydytojai Jonas Gaidamavičius (1860–1911), literatūrinis kūrinius pasirašinėdavęs Gėlės slapyvardžiu, Juozas Bagdonas (1866–1956), Stasys Matulaitis (1866–1956) ir Kazys Grinius (1866–1950), teisininkai Petras Leonas (1864–1937) ir Motiejus Lozoraitis (1866–1907), poetas Pranas Vaičaitis (1876–1901), rašytojas Jonas Bilūnas (1879–1907), garsusis visuomenės veikėjas ir spaudos darbininkas Povilas Višinskis (1875–1906) ir daug kitų.

Nors Vinco Kudirkos ir Jono Basanavičiaus pažiūros nesutapo, bet buvo panašios, veikiamos pozityvizmo filosofijos, kurios svarbiausias postulatą yra tai, kad tik naujųjų laikų gamtotyros metodais gautos žinios yra pozityvios – tikros, tikslios, mokslinės, kad materijos ir sąmonės klausimas yra tuščias ir metafizinis, kad būtina pakilti virš materializmo ir idealizmo. J. Basanavičius buvo romantikas, siekęs stiprinti lietuvišką tapatybę garbingos praeities pavyzdžiu, o V. Kudirka – pragmatikas, siekęs, kad tautos siekiai taptų realybe.

Iš pradžių „Varpui“ talkino socialistinių pažiūrų veikėjai, pats V. Kudirka buvo susijęs su Varšuvos „Proletariato“ organizacija, už šiuos ryšius netgi kalėjo, bet vėliau juos visai nutraukė. Socialdemokratai ėmė skirtis iš varpininkų apie 1896 m., kai susiformavo Vilniuje Lietuvos socialdemokratų partija. Kaip rašo Stasys Matulaitis, vėliau pasukęs į socializmą ir net į bolševizmą: „Mūsų pažiūros žymiai skyrėsi: Kudirkai, kiek atmenu, daugiau rūpėjo tautiniai, o man – socialiniai klausimai, aš ėjau labiau į kairę, o jis – į dešinę“. Tautiniai reikalai Kudirkai rūpėjo jau nuo pirmojo „Varpo“ numerio programinės išangos: „Laikraštyje duosime vietą visiems balsams lietuvių, tikrų tėvynės mylėtojų. Talpinsime straipsnius tik tokius, kuriuos matysime naudingais abelnai reikalams lietuviystės, atmesdami visus dalykus, pavestus užmanymui ar šio, ar tokio lietuvių skyrio, nes mieris mūsų – tarnauti Lietuvai, netgi skirtingoms lietuvių partijoms“. K. Grinius, perduodamas V. Kudirkos pavedimą socialistinių pažiūrų J. Bagdonui, nurodė: „Tik nepaversk Skambalo (suprask „Varpo“ – G. Č.) į specifiškai raudonąjį laikraštį“. Laiške „Varpo“ atsaikingajam sekretoriui V. Kudirka rašė: „Paskutinį laiką Socialistų partija per daug drąsiai pradėjo naudotis iš tarpininkystės mūsų redakcijos ir eksploatuoti mūsų adresus. Kadangi „Varpas“ užimtas tautiškais reikalais apskritai, o ne specialiai socialistiškais... nė mūsų redakcija, nė mūsų adresai tarpininkauti socialistų reikaluose negali“.

Jonas Basanavičius draugavo su Jonu Šliūpu, gydytoju, publicistu, ateizmo ir vulgariojo materializmo propaguotoju, kuris iki 1905 m. laikėsi socialistinių pažiūrų, o vėliau – liberalių. Tačiau ta draugystė nebuvo idėjinė, bet dalykinė: J. Šliūpas rėmė „Aušrą“ ir Tautos namų statybos siekius, tuo tikslu su J. Basanavičiumi Amerikoje rinko aukas. J. Basanavičius buvo tolimas nuo socializmo, socialinės taikos tautos viduje šalininkas. Kaip pastebi K. Grinius, socialdemokratai į J. Basanavičių žiūrėdavo su tam tikra pašaipą, kaip į kokią senieną, rašinėjo paskvilus. J. Jurginis taip



Vincas Kudirkas

pat teigia, kad J. Basanavičiaus pažiūra į tautą buvo be socialinio turinio ir neperžengė liberalizmo, jo siekinys buvo, kad „sau dora ir meilė viešpatautų tarp visų Lietuvos gyventojų ir idealu visų luomų taptų – lietuvybė“.

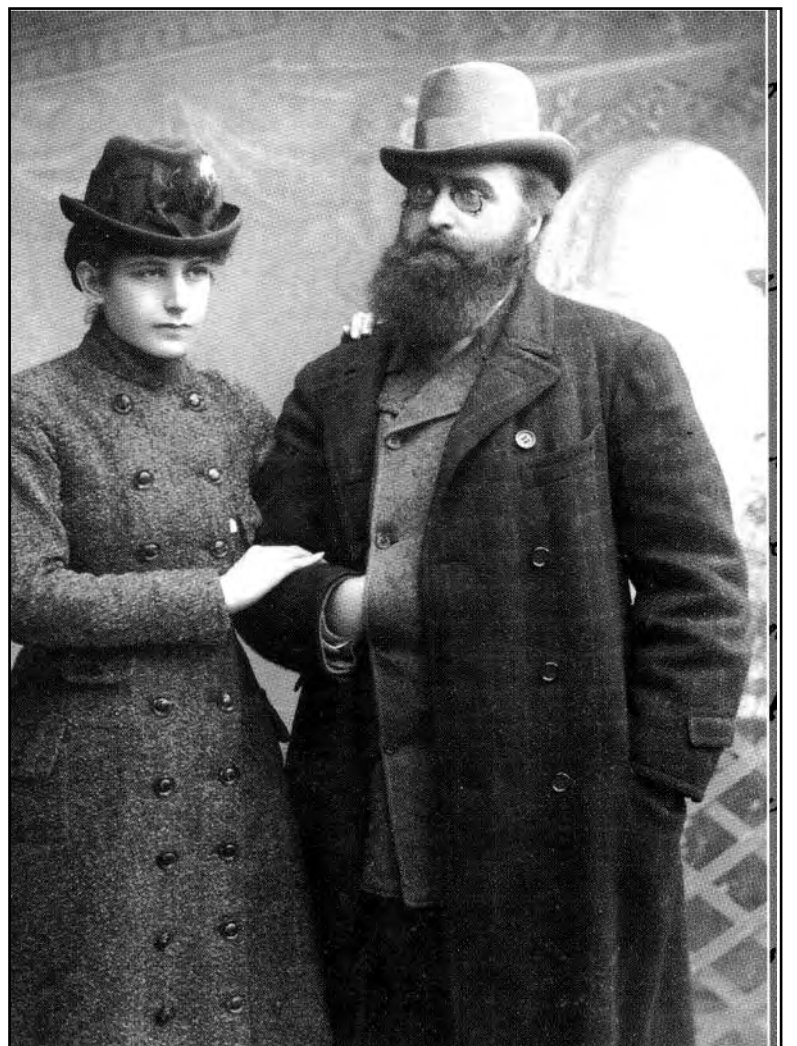
Nors ir netapę kunigais, abu nebuvo bedieviai. J. Basanavičius 1912 m. parašytame darbe „Lietuvių kryžiai archeologijos šviesoje“ apgailestavo, kad kryžiuočių brukama krikščionybė sunaikino senąją tradicinę kultūrą, kaip svarbų tapybės dėmenį, už tai buvo smarkiai kunigų puolamas, tačiau tais pačiais metais pasirodžiusios didelės studijos „Iš krikščionijos santykių su senovės lietuvių tikyba ir kultūra“ išangoje jis aiškiai apibrėžė savo poziciją religijos atžvilgiu: „Iškeldamas aikštėn kelis žemiau paduotuosius, iš istorijos nepašalinamus faktus iš krikščionijos kovos su senovės lietuvių tikyba ir ant jos pasirėmusia kultūra – aš anaipol neturiu omenyje diskredituoti pačios šių dienų krikščionystės, kurios esmi ne menkesnis už kitus gerbėjus, kursai krikščionystės, kaip naujos krikščionių kultūros nešėjos, nuopelnus visai pripažįsta“.

Toliau jis rašė: „Kristaus mokslas, kaip jis teorijoje – Evangelijoje – apskelbtas ir laikui bėgant žmonių gyvenime – krikščionių praktikoje – kad apsi-reiškė, buvo toli nevienodas. Tyras Kristaus mokslas buvo, yra ir bus amžinai tas pats... o krikščionija su savo etika ne visada buvo viena... Tai tezei paaiškinti užtenka atsiminti inkviziciją su autodafė, raganų deginimo laikais, ispanų karas Ameriką išvaduojant arba nors vokiečių kryžievių karas Lietuvoje.“ Vilniaus vyskupas R. Jalbzykovskis mirusį J. Basanavičių leido pašarvoti Vilniaus katedroje, o laidotuvių dieną atvyko į katedrą giedoti prie karsto „Libera“. Tai buvo išskirtinės pagarbos ženklas.

V. Kudirka, nors ir pašalintas iš seminarijos, nereagavo neigiamai į pačią religiją, kaip ne vienas tokiu atveju gal būtų padaręs, bet liko jos esminiams dalykams ištikimas. Pačiame pirmajame išspausdintame savo literatūriniam kūrinyje jis pagarbiai kalba apie „mūs Kristaus didybę“. Vėliau „Artojaus skunde“ jis šitaip aiškina žmonių lygybės – prancūzų revoliucijos principo – priežastį: „Nes visuos lygiai Kristus gyvena“. Vyskupas Petras Pranciškus Būčys, dažnai susitikdavęs

su V. Kudirka pas Kriaučiūnus Plokščiuose, nurodo, kad pastarasis buvęs nuosaikus žmogus, kad studentai ir klierikai anksčiau buvo sutarę leisti „Varpą“ tokį, kuris neužkabinėtų tikybos dalykų ir ilgai to susitarimo laikėsi. Apie tai, kad V. Kudirka nebuvo bedievis, liudija ir amžininkų prisiminimai. Antai, Gabrielė Petkevičaitė-Bitė rašė, kad V. Kudirka „prieš tikyba mažiausiu žodeliu neprasitarė, kurs kovojančių su tikyba klausė: „Ką tikybos vietoje duosite liaudžiai?“ Marija Krūzaitė-Sideravičienė prisimena: „Nežinau, kaip daktaras Kudirka apie religiją atsiliėpė tarp sau lygių, bet mūsų šeimos ar bendranamių ir kaimynų aki-vaizdoje niekad tikėjimo jausmų neižeidė“. Vytautas Bičiūnas atkreipė dėmesį į tai, kad „Varpas“ nespausdindavęs net patriotinių straipsnių, kuriuose kyšojo šiurkštus ateizmas. Taikliausiai, beje, bus pasisakęs Juozas Tumas-Vaižgantas: „Vincas Kudirka, kaip tikras lietuvis, su kunigais draugavosi, gyveno prietelingai. Vincas Kapsukas-Mickus tad neteisingai paskelbė: ‘Buvo klerikalizmo priešas’, regimai taip suprastamas – Bažnyčios atstovas. Kudirka ‘buvo priešas’ blogų kunigų, blogai einančių savo pareigas, blogų piliečių, rusintojams pataikaujančių“. Dalia Čiočytė, analizuodama Aleksandro Merklio studiją apie Juozą Tumą-Vaižgantą, kurioje apžvelgtos sudėtingų Bažnyčios ir suliberalėjusių inteligentų santykių priežastys, išvelgia jose dvi implikacijas: „Pirma, parodytinama skirtis tarp retokai lankančio bažnyčią ‘liberalo’ (t.y. tokio tikinčiojo, kurs vengia perdėto pamaldumo), – ir ‘bedievio’... siūloma mintis, jog lietuvių, ypač lietuvių inteligentų, būdui santūrus pamaldumas yra adekvaesnis negu lenkiška eksteriorizuota religingumo išraiška. Istoriškai susiklosčiusi katalikų liturgijos Lenkijoje stilių Czesław Milosz yra apibūdinęs kaip barokinį ir ‘operinį’“. Regina Koženiauskiene parodė, „kad V. Kudirka gerai išmanė Šventąjį Raštą, kad Biblija buvo rimtų studijų ir moralinės pasipirties šaltinis, rodo jo krikščioniškų nuostatų kūryba, gana gausi Šventojo rašto parafrazių, simbolių, aliuzijų į evangelijas ir apaštaly ir pranašų žodžius. Jo kūryboje jaučiamas pomėgis kalbėti Šventojo Rašto tekstų metaforomis, alegorijomis ir parabolėmis“, o Tautiška giesmė, arba mūsų himnas, nors joje ir neminimas Dievo vardas, skamba kaip malda, kaip krikščioniškųjų vertybių kvintesencija. □

Tęsinys kitame numeryje.



Jonas Basanavičius su žmona.

Upton Sinclair romano „The Jungle“ vertimai

DAIVA LITVINSKAITĖ

The Jungle (1906) lietuviškai:
Vincio Daukšio Raistas (1908)

Pirmą kartą *The Jungle* pasirodė 1905 metais periodiniame „Appeal to Reason“ žurnale, o 1906 m. kūrinyms išleistas atskira knyga. Tik pasirodęs romanas sukėlė didžiulį visuomenės susidomėjimą ne tik Amerikoje, bet ir visame pasaulyje. Remdamasis tikrais faktais, rašytojas atskleidė Čikagos mėsos pramonės tamsiuosius užkulius, valdžios pareigūnų korupciją, politikos subtilybes ir paprasto darbininko kovą už būvį. Po keleto metų romanas išverstas į septyniolika kalbų, taigi buvo skaitomas visame pasaulyje. 1931 metais jis pasiūlytas Nobelio premijai, bet jos negavo.

Sinclair romanas populiarus Amerikoje iki šių dienų. *The Jungle* iš esmės yra socialistinių idėjų užtaisas, bet dėl stilistinių priemonių, literatūrinių tropų ir kandžios ironijos kūriniu labai susidomėjo pasaulis. Į lietuvių kalbą romanas pirmą kartą išverstas 1908 metais ir pasirodė ne vienas, bet du vertimai: Kazio Puidos *Pelkės*, išleistos Vilniuje, ir Vincio Daukšio *Raistas*, Jono Naujoko paskelbtas Čikagoje. Gana greitai, 1912 metais, Čikagoje pasirodė antrasis *Raisto* leidimas; 1939 metais pataisytas ir papildytas *Raistas* išleidžiamas Niujorke ir 1948 metais Antano Miluko verstos, Edvardo Viskantos redaguotos *Džiunglės* išėjo Kaune. Toks dėmesys šiam kūriniui neatsitiktinis: nedažnai lietuviams pasitaiko tapti pasaulyje garsios knygos herojais. Sinclair juos pasirinko iš daugelio kitų etninių imigrantų grupių ir aprašė sunkų jų įsikūrimą Čikagoje. Maža to, autorius į romaną įtraukė ir šiek tiek Lietuvos realijų, lietuviškų žodžių, netgi Antano Vienažindžio sukurto dainos posmelį; visą pirmąjį skyrių paskyrė lietuvių vestuvėms aprašyti. (Plačiau apie lietuviškąsias realijas romane Giedriaus Subačiaus knygoje *Upton Sinclair: The Lithuanian Jungle – Upon the Centenary of the Jungle (1905 and 1906) by Upton Sinclair*, Amsterdam/New York: Rodopi, 2006.)

Kai pasirodė pirmieji knygos vertimai, daug lietuvių buvo imigravusių ir tebeimigravusių į Ameriką, tad tikslus (iki smulkmenų), tikrais faktais ir istorijomis paremtas Sinclair kūrinyms gana objektyviai atskleidė sunkų imigranto gyvenimą ir, Puidos žodžiais tariant, kiekvienas knygos skaitytojas, perskaitęs šį kūrinių, turėjo susimąstyti: „ar verta eiti Amerikon, jeigu tokiomis kančiomis ir vargu įgaunamas nedidelis pelnas?“ Tačiau, kad ir kaip būtų keista, net ir esant nemažam vertimų skaičiui, kūrinyms Lietuvoje nebuvo populiarus ir iki šiol nedaugeliui tėra žinomas. Romanas neįtrauktas nei į mokyklines, nei į universitetines programas; labai reta biblioteka Lietuvoje turi bent vieną *The Jungle* vertimą.

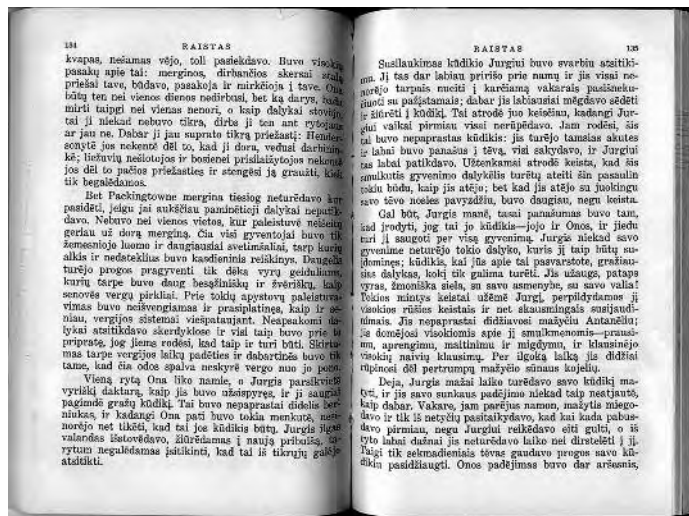
Knygos nepopuliarumą galėjo lemti skleidžiamos idėjos, skaitytojui pernelyg skirtinga ir nepažįstama kultūrinė terpė, psichologinis diskomfortas skaityti apie tautiečių nesėkmes ir kt. Neatmestina galimybė, jog vienas iš veiksnių galėjo būti prastas vertimas.

Čia pristatysiu ir lyginsiu vieną iš pirmųjų *The Jungle* vertimų – Daukšio *Raistą* su originalu – 1906 metų *The Jungle*.

**Vincio Daukšio Raistas (1908):
vienas ar du vertėjai?**

Analizuojant *Raistą* dėmesį patraukė tam tikrų žodžių vartojimo ir rašybos kaita. Tekste juntami bent du žymesni tokie lūžiai – vertėjas staiga nusprendžia keisti iki tol įprastą vartojimą. Dėl to keltinas klausimas, ar romanas verstas vieno žmogaus.

Iki IX skyriaus vertėjas anglišką žodį *a room*



vertė tik atitikmeniu *ruimas*, o nuo 88 puslapio atsirado ir iki teksto pabaigos pramaišiu taip pat vartotas *kambarys*: 94, 151, 235, 338. Labai nevienodai vartojamas terminas *skerdyklos*. Pradžioje vartojami *skerdyčia*, *pjovinyčia*, bet nuo 98 puslapio, t. y., X skyriaus, iki pat vertimo pabaigos nuosekliai imtas vartoti *skerdyklos*. Tiesa, keliose vietose pavartojamas dar vienas sinonimas – *mėsinyčios* 85 (VIII skyrius), 131 (XIV skyrius).

Nuo X skyriaus juntamas vertėjo apsisprendimas kai kur keisti rašybą. Vienas ryškiausių rašybos pasikeitimų – apsisprendimas nevertoti brūkšnelio tarp dalyčių,rieveiksmių, prieš dalytes: nuo teksto pradžios iki 98 puslapio brūkšnelis dedamas labai dažnai, tačiau nuo minėto X skyriaus tvirtai apsisprendžiama brūkšnelį dėti tik tam tikrais atvejais ir nusistatymo laikomasi iki knygos galo. Palyginkime: *tai-gi* 11, 41 ir *taigi* 107, 111; *vis-gi* 12, 28 ir *visgi* 110, 125; *kai-kurios* 15, 43 ir *kai kurie* 121 ir t.t. Brūkšnelis išlieka vos keliais atvejais: *teip-pat* 107, 112, 128; *kai-kada* 104, 114.

Dar vienas rašybos pakeitimas, žodžio *sanvaitė* ortografijos keitimas į *savaitė*. *Savaitė* pradėtas vartoti nuo 105 puslapio (XI skyrius) ir nuosekliai taip rašytas iki galo (plg.: *sanvaitė* – 16, 29, 46, 53 ir *savaitė* – 105, 106, 122, 133). Taigi pavyzdžiai rodo, kad vienas iš stipresnių vertėjo apsisprendimo momentų įvyko pabaigus IX skyrių.

Tokie pokyčiai tekste, ypač jų gausa pradedant IX skyriumi, vertė suabejoti, ar tekstas yra vieno vertėjo darbas. Abejones išskleidė kai kurie nuosekliai vartojami itin dėmesį patraukiantys tropai ar individualūs kalbos vartosenos atvejai, pavyzdžiui, stipraus postūmio veiksmą žymintis ekspresyvus, ne taip dažnas veiksmožodis *pykštelėti*: *pykštelėjo kariatos langą* 9, *duris, kurios garsiai pykštelėjusios, užsitrenkdavo* 19, *pykštelėjo durimis* 145, *vežimėlis <...> veikia pykštelėjo* 207.

Išskaičiuodamas vienuolius daiktus, reiškinius, veiksmus vertėjas visur prirašo „ir t. t.“, nors originaliam tekste to nėra, pavyzdžiui, *raštininkaujančiais kontorose, krautuvėse ir t. t.* 16, *visokių blekinių, stiklų ir t. t.* 30, taip pat puslapiuose 33, 36, 47, 126, 154, 345. Abejoti dviejų vertėjų galimybe neleidžia ir visame tekste vienuodai vartojamasrieveiksmis *teip* 24, 41, 89, 108, 123, 266, 321; įvardžiuotiniai įvardžiai, būdvardžiai: *tiejie* 24, 34, 135, 272, *naujiejie* 27, 273, *silpniesniejie* 218 ir t.t. Tokias formas turi kai kurios vakarų aukštaičių šnektos ir daugelis rytų aukštaičių. Daukšys buvo vakarų aukštaitis, gimęs Marijampolės rajone, Dilginės kaime, todėl, tikėtina, tekstas ištiesai buvo jo vieno verstas.

Tad kaip paaiškinti vertėjo sąvokų ir rašybos nevienodumą? Neturint šaltinių, atspindinčių vertimo eigą, galima tik spėlioti, jog vertėjas galbūt tekstą vertė neištisai, aplinkybių vertėjas galbūt padėdavo darbą kuriam laikui į šalį. Per tą laiką, sparčiai kintant lietuvių bendrinės kalbos normoms, vertėjas galėjo domėtis jos pokyčiais ir taikytis prie jų. Nesant pakankamų lietuvių bendrinės kalbos raidos Amerikoje tyrimų, tai įvertinti sunku. Atsiradę teksto nelygumai liudytų dar vieną vertėjo darbo pobūdį – skubotumą: tikėtina, jog po kurio laiko vėl imdamasis versti Daukšys tikriausiai neperskaitydavo išversto kūrinio iš naujo. Kitaip gal būtų tekstą labiau suvienodinęs.

Daukšio intencijos

Kiekvienas vertėjas sėda prie darbo su savo mintimis, subjektyviai išgyvena tekstą, interpretuoja jį, pritaiko įsivaizduojamam adresatui. Lygindama Sinclair ir Daukšio tekstus vertime pastebėjau daug praleisto originalaus teksto. Konkretius pavyzdžius pateiksiu vėliau, analizuodama vertimą, dabar norėčiau atkreipti dėmesį į praleidimų svyravimą vertime kaip bendrą vertimo bruožą ir to priežastis. Praleidimų santykis vertime nevienodas: pirmoje vertimo pusėje (I–XVI skyriai; iš viso yra XXXI skyrius) originalaus teksto praleista daugiausia, antroje (pradedant XVI–XVII skyriais) praleidimų kur kas mažiau, o paskutiniai keturi skyriai (XXVIII–XXXI) išverčiami labai mažai ką praleidžiant. Toks praleidimų santykis atrodo netikėtas, nes apskritai skubėjimas versti turėtų atspindėti proceso pabaigoje, kai vertėjas pavargsta ar leidyklos terminams spaudžiant. Pastebima tendencija, jog dažniausiai praleidžiami vaizdingi aprašymai, literatūriniai tropai, ironiškos naratorijos pastabos, pasvarstymai, nuomonės ir t. t. Stilistinių priemonių daugiausia pirmoje kūrinio pusėje, kur aprašomos lietuvių vestuvės, jų įsikūrimas Čikagoje, pirmieji išpūdziai ir patirtys. Antroje kūrinio pusėje jų daug mažiau. Paskutiniai keturi skyriai, kur politinė propaganda itin akivaizdi, meniniu požiūriu yra skurdoki. Kita vertus, būtent ta paskutinė teksto dalis galėjo būti svarbi pačiam vertėjui, todėl kruopščiai verčiama.

Antroje romano pusėje, ypač paskutiniuose keturiuose skyriuose prasideda pagrindinio romano veikėjo Jurgio Rudkaus socializmo pažinimo kelias. Pastarieji skyriai skirti socialistinėms kalboms ir idėjoms skleisti. *Tarybų Lietuvos enciklopedijoje* rašoma, kad Daukšys „dalyvavo [...] lietuvių socialistų [...] veikloje“. Daukšio versto *Raisto* leidėjas Naujokas taip pat buvo socialistas, lietuvių Socialistų Partijos narys, dalyvavo įkuriant socialistų savaitraštį *Ateitis* Pitsburge. Nepavyko rasti medžiagos apie šių veikėjų bendradarbiavimą, bet tikriausiai buvo tartasi dėl ideologiškai jiems svarbios knygos vertimo. Tad galima prielaida, jog Sinclair kūrinyms tiek Daukšui, tiek Naujokui buvo svarbus pirmausia kaip socialistinės idėjas, darbininkų kovą su kapitalistais atspindintis tekstas, o literatūriniai jo bruožai buvo antraeilis dalykas.

Tęsinys kitame numeryje.